

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Пономаренко Павло Олександрович

УДК 340.15:347

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА
УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ІСТОРИКО-
ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук,
БАРАБАШ Ольга Олегівна,
Львівський державний університет
внутрішніх справ, професор кафедри
загально-правових дисциплін Інституту
права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Заслужений працівник освіти України
РОССИХІН Василь Васильович,
Харківський національний університет
радіоелектроніки, проректор з інноваційно-
корпоративної роботи та адміністрування

доктор юридичних наук, доцент
ДОБКІНА Катерина Робертівна,
Державний університет інфраструктури та
технологій, декан юридичного факультету

Захист відбудеться «26» травня 2021 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 26 квітня 2021 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Є. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В даний час в Україні відбуваються глибокі суспільно-політичні та соціально економічні перетворення. Страхування як система захисту майнових інтересів громадян, організацій та держави відіграє важливу роль у вирішенні соціально-економічних завдань, адже страхова діяльність обумовлена певними соціально-економічними потребами суспільства. У науковій площині вказується, що страхування в сучасних умовах розвивається на принципах, що кардинально відрізняються від тих, які існували в період централізованої, командно-адміністративної системи, а відшкодування збитків в основному здійснювалося державою, яка виділяла кошти з бюджету на відновлення зруйнованих підприємств, житла, ліквідацію наслідків стихійних лих та інші аналогічні цілі і як наслідок, система страхування відігравала допоміжну роль.

У сучасній умовах розвитку української державності страхування, будучи одним з елементів виробничих відносин, створює необхідні умови для проведення попереджувальних заходів щодо запобігання негативним наслідкам впливу стихійних сил природи та інших надзвичайних подій. Крім того, страхування є особливим видом фінансової діяльності, який, крім безумовної привабливості з точки зору обсягу фінансового обороту і, як наслідок, високої прибутковості для державного бюджету, має величезну соціальну значимість. У цих умовах, дослідження правового регулювання страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії дозволить виокремити певні знання з метою раціонального використання історичного досвіду, сприйняття принципів, вироблених цивілізацією в сфері страхування протягом багатовікового розвитку цієї фінансової інституції.

Таким чином, розвиток страхового ринку, вдосконалення правової основи страхової діяльності, створення якісно-нової законодавчої бази вимагають при їх здійсненні необхідності враховувати безліч факторів, серед яких особливе значення має історичний досвід минулого. У зв'язку з цим дослідження правового регулювання страхової діяльності в період знаходження українських територій у складі Російської імперії, аналіз основних форм здійснення страхової діяльності, правового статусу учасників страхування, визначення ролі державної влади у сфері страхування має велике наукове і практичне значення.

В умовах становлення вітчизняної наукової думки з моменту проголошення незалежності України, дослідження страхування здійснюється крізь призму його поділу на окремі механізми регулювання страхових правовідносин, що стало предметом досліджень таких вчених як Т. В. Блашук, О. В. Гринюк, В. В. Ельбрехт, О. С. Красільникової, Р. Б. Сабодаша, О. С. Удалова, О. А. Файєр, І. Б. Чайкіна, В. М. Юраха, В. П. Янишена та інших.

Окрім того, в процесі дослідження сутності відносин у сфері страхування та страхової діяльності чільне місце серед наукових досліджень посідають праці

таких провідних вчених як: О. О. Барабаш, О. М. Головка, С. О. Голубєв, В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький, В. А. Чехович, І. С. Гуревич, І. Б. Заверуха, О. С. Іоффе, А. Т. Ковальчук, О. Л. Копиленко, В. Р. Жвалюк, В. Є. Кириченко, О. Л. Копиленко, О. А. Костюченко, Н. С. Кузнецова, Т. А. Латковська, К. М. Лісогорова, В. І. Мичка, І. Л. Невзоров, О. М. Олейник, Н. М. Оніщенко, О. П. Орлюк, А. Г. Пишний, Є. Є. Ровінський, В. В. Россіхін, А. О. Селіванов, К. М. Твердомед, Г. А. Тосунян, А. Є. Шевченко, О. Н. Ярмиш тощо.

Водночас, серед численної кількості дисертаційних досліджень, переважна більшість представлена крізь призму цивільного права, в той же час в контексті історико-правового дослідження правового регулювання страхової діяльності на українських територіях у складі Російської імперії, практично відсутні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до п. 2.1 Додатку 2 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 березня 2015 року № 275, а також відповідних пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016-2019 років, схвалених вченою радою ХНУВС згідно протоколу № 2 від 23 лютого 2016 року.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є здійснення комплексного та системного історико-правового аналізу правового регулювання страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії на основі порівняльного аналізу найрізноманітніших архівних джерел, нормативно-правових актів й наукової літератури.

Визначена мета обумовила постановку та вирішення таких дослідницьких задач:

- вивчити та систематизувати архівні матеріали і джерела права, проаналізувати та порівняти нормативно-правові акти і наукові дослідження відносно теми дисертаційної роботи у досліджуваній період;
- визначити сутність та трансформацію становлення організаційно-правових засад страхової діяльності;
- охарактеризувати нормативно-правові засади страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії;
- показати правову природу та конкретні історико-правові умови становлення та еволюції правового статусу страхових організацій;
- виявити загальні закономірності та особливості формування та функціонування нагляду у сфері страхування;
- визначити систему органів та установ у сфері контрольно-наглядової діяльності за здійсненням страхування;
- з'ясувати особливості нормативно-правового забезпечення страхування майна та майнових прав;

- охарактеризувати особливості правового регулювання особистого страхування;

- обґрунтувати специфіку та особливості соціально-економічних та правових засад становлення соціального страхування.

Об'єкт дослідження становлять суспільні відносини, що виникали у процесі здійснення страхової діяльності в їхньому історичному осяганні.

Предметом дослідження є правове регулювання страхування на українських землях у складі Російської імперії.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод наукового пізнання (при аналізі законодавства та нормативно-правових засад здійснення страхової діяльності у динамічному вимірі з метою висвітлення основоположних понять та закономірностей), в рамках якого було застосовано методи аналізу і синтезу (в основі дисертаційної роботи лежить принцип наукової об'єктивності, який враховує цілісну систему факторів, що вплинули на формування та здійснення правового регулювання страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії з урахуванням правил сходження від абстрактного до конкретного, від простого до складного), історичного (при дослідженні становлення організаційно-правових засад страхової діяльності), соціологічного (при висвітленні нормативно-правових засад регулювання відносин в окремих видах страхової діяльності), статистичного (при узагальненні архівних матеріалів та статистичної інформації), порівняльно-правового (при порівнянні особливостей правового регулювання страхування в досліджувані хронологічні рамки та в умовах сьогодення), структурно-системного і структурно-функціонального (при пізнанні структури та системи органів і установ, які здійснювали контрольно-наглядову діяльність у сфері страхування).

Окрім того, використовувалися спеціальні методи: історико-генетичний (при аналізі розвитку правових засад здійснення страхової діяльності в історичному русі); історико-порівняльний (при розкритті сутності явищ та процесів, які стали об'єктом дослідження з метою виявлення спільних і відмінних рис конкретного історичного етапу), історико-системний (при цілісному дослідженні правового регулювання страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії).

Емпіричну основу дослідження склали результати вивчення матеріалів фондів архівів України: Державного архіву Київської області (фонди 288, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 806), Державного архіву Одеської області (фонди 364, 452, 613), Державного архіву Харківської області (фонди 334, 347, 555, 737, 738, 924, 925, 984, 1026), а також публікації, стенограми з'їздів та засідань, службові та доповідні записки посадових осіб тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у юридичній науці здійснено спробу надати концептуальне обґрунтування та історико-правовий аналіз правового регулювання страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії. В межах дисертаційної роботи

обґрунтовано низку наукових концептуальних положень, висновків та узагальнень, які характеризуються важливим значенням для історико-правової науки України та можуть бути враховані в процесі українського державотворення, зокрема:

уперше:

- доведено, що правове регулювання страхової діяльності здійснювалось як ключовий елемент державно-фінансового управління у формі державного нагляду шляхом проведення перевірок та ревізій підприємств, установ та організацій, які здійснювали страхову діяльність і застрахованих осіб, а також у формі індикативного регулювання страхової діяльності;

- аргументовано показано, що ключовими критеріями обрання імперативного та диспозитивного методу державного регулювання відносин у сфері страхової діяльності визначалося: походження страхової установи, яка в разі наявності іноземного елемента підлягала жорсткому адміністративному регулюванню і характеризувалась спрощеним порядком ліквідації та організаційно-правова форма – акціонерне товариство, товариство взаємного чи земського страхування;

- встановлено, що за характеристиками діянь, які утворюють об'єктивну сторону правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку здійснення страхової діяльності, можна виділити: правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у невиконанні чи порушенні нормативно-правових засад страхової діяльності; правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у невиконанні приписів та вимог службових та посадових осіб адміністративної юрисдикції у процесі здійснення ними державного нагляду; правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у порушенні встановлених економічних та фінансових нормативів;

- показано, що правове регулювання страхової діяльності здійснювалось на засадах активного втручання органів державного управління у господарські відносини та забезпечення пріоритетного становища товариств взаємного страхування, які отримували на пільгових умовах позички та безповоротну фінансову допомогу;

- констатовано, що державна політика як в цілому у сфері здійснення страхової діяльності, так і в контексті функціонування страхових товариств характеризувалась синтезом двох граней: з одного боку держава була позбавлена тягаря відшкодовувати збитки та надавати грошову допомогу в разі настання певних несприятливих подій та наслідків, а з іншого – перетворила страхування у одне із центральних джерел формування державного бюджету шляхом встановлення численних державних мит та податків, якими обкладалися страхові установи та страхувальники.

удосконалено:

- ключові підходи щодо розуміння сутності та розмежування таких понять як «страхувальник», «страховик», «страхове товариство», зокрема виявлено, що позитивне право досліджуваного періоду не здійснювало розподіл суб'єктів

договору страхування на страхувальника, власника застрахованого майна і вигодонабувача;

- існуючі погляди на структуру здійснення державного нагляду страхової діяльності в частині його залежності від організаційно-правової форми страхової установи та сфери функціонування;

- наукові положення відносно особливостей правового регулювання відносин пов'язаних із окремими видами страхової діяльності, зокрема страхування майна та майнових прав, особистого страхування, соціального страхування;

- наукові уявлення про правову природу страхування, яке на певному етапі історико-правового розвитку розглядалось як обов'язкова банківська операція вчинення якої є необхідною умовою для отримання кредиту у Державному позичковому банку.

набули подальшого розвитку:

- положення про основні форми, зміст, спрямованість, організаційну структуру органів державної влади, діяльних яких прямо та опосередковано пов'язана із забезпеченням правового регулювання відносин у сфері страхової діяльності;

- наукові уявлення про систему політико-правових, соціально-економічних та законодавчих чинників, які зумовили трансформацію державного правового регулювання страхової діяльності;

- особливості впливу соціально-економічних та політичних аспектів на динаміку становлення та трансформацію соціального страхування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дисертації, основні положення та висновки, викладені в ній, можуть бути використані:

- у навчальному процесі – при підготовці спеціальних навчальних посібників та підручників із історії держави і права України, історії держави і права зарубіжних країн, теорії держави і права, господарського та цивільного права;

- у науково-дослідній сфері – як фундаментальна основа для подальших історико-правових, теоретико-прикладних досліджень становлення та трансформації страхової діяльності в Україні, а також для розвитку доктрини цивільного та господарського права;

- у правозастосовній діяльності – результати дисертаційного дослідження сприятимуть порядку регулювання відносин у сфері страхової діяльності;

- у галузі правотворчої діяльності – для вдосконалення цивільного законодавства та законодавства у сфері страхування;

- у правовиховній діяльності – для підвищення рівня правосвідомості, професійно-правової культури службових та посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлені у доповідях на наукових, науково-практичних та інших наукових заходах: «Теоретичні та практичні

проблеми правового регулювання суспільних відносин» (Харків, 17–18 січня 2020 року), «Право як ефективний суспільний регулятор» (Львів, 14–15 лютого 2020 року), «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (Харків, 6–7 березня 2020 року), «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (Запоріжжя, 27–28 березня 2020 року), «Legal, Economic Science and Praxis» (2020 року).

Публікації. Основні висновки та окремі положення дисертаційного дослідження викладені у 5 наукових статтях у наукових фахових виданнях України й іноземних держав, 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та засіданнях тематичних «круглих столів».

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації – 251 сторінка, з яких основного тексту – 229 сторінок, списку використаних джерел – 227 найменувань на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наводяться відомості про апробацію результатів і публікації.

Перший розділ **«Загальні засади дослідження проблематики правового регулювання страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії: історико-правове дослідження»** починається із *підрозділу 1.1. «Історіографічна та джерельна основа дослідження»*, де проведено науковий аналіз літератури історичного та юридичного характеру щодо виокремлення окремих аспектів та закономірностей становлення й трансформації основоположних засад правового регулювання страхової діяльності на українських територіях.

Звернуто увагу на те, що методологія правового регулювання страхової діяльності належить до категорії малодосліджених напрямків, зокрема не дивлячись на велику кількість дисертаційних досліджень, переважна більшість представлена крізь призму цивільного права, в той же час в контексті історико-правового дослідження правового регулювання страхової діяльності на українських територіях у складі Російської імперії, практично відсутні.

Джерелознавчою основою роботи є систематизовані матеріали фондів таких архівів як: Державного архіву Київської області (фонди 288, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 806), Державного архіву Одеської області (фонди 364, 452, 613), Державного архіву Харківської області (фонди 334, 347, 555, 737, 738, 924, 925, 984, 1026), а також публікації, стенограми з'їздів та засідань, службові та доповідні записки посадових осіб тощо.

У підрозділі 1.2 «Організаційно-правові засади становлення страхової діяльності: ретроспективний аналіз» акцентовано увагу на тому, що розкриваючи сутність становлення та розвитку нормативно-правових засад страхової діяльності доцільно розмежувати декілька етапів історико-правового розвитку, зокрема: перший етап (до XVIII століття) – страхова справа організовувалась на основі абсолютної і безстрокової державної монополії, яка носила яскраво виражений фіскальний характер та ознаменувалась крахом принципу виключно державного страхування; другий етап (XVIII століття – друга половина XIX століття) – формування національного страхового ринку, поява приватних акціонерних компаній із наданням з боку держави монопольного становища переважній частині з них, а також певних дотацій та преференцій; третій етап (кінець XIX – перша половина XX століття) – зародження національного страхового ринку, що було пов'язано зміною державно- суспільного життя, зокрема скасування кріпосного права, заміна натурального господарства грошовим, розвитком капіталістичних відносин, що створювало передумови для виникнення нових акціонерних товариств без монопольних привілеїв, а також формування їх перших об'єднань.

Зародження та формування страхової справи здійснювалось за результатами створення підприємств, установ та організацій головна мета яких полягала у наданні взаємодопомоги у сфері торгівлі, причому засновниками виступали службові та посадові особи органів державної влади, уряду та інших відомств, які володіючи заходами адміністративно-державного впливу та примусу надавали власним новоствореним закладам дотації та монопольне становище на ринку надання страхових послуг обмежуючи діяльність міжнародних компаній.

Другий розділ «Становлення та розвиток нормативно-правових засад страхової діяльності в контексті еволюції української державно-правової системи в XVIII - XX столітті» складається із чотирьох підрозділів. У підрозділі 2.1 «Нормативно-правові засади страхової діяльності на українських територіях у складі Російської імперії» аргументовано доведено, що в контексті визначення нормативно-правових засад страхової діяльності формувались окремі норми у сфері страхового законодавства, яке було представлено синтезом двох груп нормативно-правових актів, зокрема першу групу становили загальні законодавчі акти, що регулювали діяльність всіх страхових організацій, незалежно від характеру здійснюваних ними операцій; другу групу становили спеціальні акти, які представляли собою законодавчі або адміністративні акти, під назвою «Положення», «Статути» й регулювали діяльність окремих страхових підприємств або певну галузь страхування, крім законодавчих актів, в зазначений період, важливу роль в правовому регулюванні страхових відносин відігравали й інші джерела позитивного права – судова практика, звичаєве право, право іноземних держав.

У підрозділі 2.2 «Становлення та еволюція правового статусу страхових організацій, їх система та засади функціонування» визначено, що правове становище страхових організацій розвивалося в контексті конкретної історичної епохи, а ті перетворення що відбувалися в контексті суспільно-державних реформ, безумовно, відбивалися і на порядку здійснення страхової діяльності. Економічна політика уряду набувала все більш і більш суперечливий характер: з одного боку, уряд сприяв розвитку залізничного будівництва, створення важкої індустрії, зростання банків і тим самим розвитку капіталізму в промисловості, а з іншого неухильно і послідовно відстоювало систему державного контролю і управління, захищаючи інтереси дворянства, обмежував свободу підприємництва, консервував феодальні пережитки в селі. Головним завданням реформ в економіці було сприяння зміцненню економічної могутності самодержавного режиму, де на думку влади, прискорений розвиток економіки можливо було забезпечити лише за рахунок інтенсивного використання державного господарства і державного втручання в економіку як наслідок учасники страхової діяльності були позбавлені диспозитивного елементу правового регулювання суспільних відносин й діяли за імперативними державними приписами.

Характеризуючи становище страхових установ виокремлені певні тенденції щодо їх правового статусу, зокрема: існувала система страхових установ в особі страхових акціонерних товариств, земських страхових установ і товариств взаємного страхування, які надавали послуги виключно учасникам такого товариства. Всі страхові організації засновувалися в концесійному порядку, їх статuti, що визначали правове становище страховиків, повинні були бути затверджені в Міністерстві внутрішніх справ. Були відзначені постійні спроби держави взяти під свій контроль діяльність страхових установ, а особливо їх фінансові аспекти діяльності, натомість існування страхового ринку в Російській імперії було вигідно для держави: з одного боку, вона була позбавлена тягара відшкодування ряду збитків, з іншого боку, численні державні мита і податки, якими обкладалися страхові товариства, сприяли акумуляції капіталу в країні.

У підрозділі 2.3 «Організаційно-правові засади становлення нагляду у сфері страхування» розкриваються змістовні аспекти становлення й розвитку елементів державного нагляду та контрольної діяльності за належним здійснення страхової діяльності. Комплексний аналіз організаційно-правових засад становлення та реалізації нагляду у сфері здійснення страхування, засвідчив, що лише кінець XIX століття відзначається високими темпами розвитку страхової справи, що й стало наслідком більш ретельного, з боку влади регулювання страхових питань. Законодавча діяльність з цією метою здійснювалася за двома основними напрямками: по-перше, усунення всіх умов, що перешкоджають розвитку страхової справи; а, по-друге, забезпечення населення від тих неминучих ризиків, які супроводжували страхування. Другий напрямок призвів в кінцевому підсумку до формування наглядового законодавства в сфері страхування. Активне втручання держави в страхову справу, виражене введенням державного нагляду, було пов'язано

з необхідністю створення охоронних функцій для реалізації основного напрямку економічної політики держави – сприяти капіталістичному розвитку країни. Таким чином, появі системи державного нагляду за страховою справою сприяло збільшення обсягів операцій, а також значне зростання страхових капіталів, в зв'язку з чим виникла потреба забезпечити стабільність у сфері страхування та захистити інтересів учасників страхового ринку. Крім того, виникнення страхового нагляду було викликано необхідністю вирішення загальнодержавної задачі по формуванню капіталістичної економіки, в якій страхування було обов'язковою галуззю.

У підрозділі 2.4 «Система органів та установ у сфері контрольно-наглядової діяльності за здійснення страхування» доведено, що нагляд за дотриманням страхового законодавства здійснювався членами страхового комітету при Міністерстві внутрішніх справ за допомогою ревізій страхових товариств, порядок проведення яких регламентувався окремими законодавчими нормами, відтак в разі необхідності ревізія страхових товариств призначалася комітетом на власний розсуд або за заявою зацікавлених осіб – акціонерів і страхувальників. Ревізія проводилася членом страхового комітету за сприяння одного або декількох ревізорів. У разі якщо для проведення ревізії було неможливо відрядити члена страхового комітету, її здійснення покладалася на старшого ревізора. Ревізія товариств взаємного страхування в містах могла проводитися чиновниками, що знаходяться в безпосередньому підпорядкуванні губернатора або градоначальника. Ревізія страхового товариства полягала в перевірці наявних грошових коштів товариства і способу їх приміщення, а також правильності проведення виплат із резервів премій. Якщо в результаті перевірки з'ясовувалося, що основний капітал і резерви премій не покриваються належними цінними паперами, нерухомим майном і позиками, виданими під забезпечення цінних паперів та полісів зі страхування життя, то особа, які здійснює ревізію, перевіряла і рахунки дебіторів (перелік боржників товариства), при цьому ревізори мали право вимагати пред'явлення їм всіх даних, що свідчать про фінансовий стан товариства, головної книги і рахунків дебіторів і агентів, а також вимагати вчинення окремих юридичних дій.

Третій розділ «**Нормативно-правові засади регулювання відносин в окремих видах страхової діяльності на українських територіях у складі Російської імперії (XVIII-XX століття)**» охоплює коло питань щодо становлення та формування окремих видів страхової діяльності. У підрозділі 3.1 «*Нормативно-правове забезпечення страхування майна та майнових прав*» констатовано, що серед страхових операцій, що здійснювалися в сфері майнового страхування, найбільшого поширення отримало страхування від вогню, що пояснюється підвищеною пожежною небезпекою будівель розгляданого періоду. Страхування від вогню проводилося в формі взаємного земського страхування і представляло собою обов'язкове та добровільне державне страхування, а також було представлено у вигляді добровільного приватного страхування. Законодавчим актом, що регулював взаємне земське страхування, стало Положення про взаємне земське страхування 1864 року, причому варто зауважити,

що основним призначенням інституту земського взаємного страхування від вогню було забезпечення сільського населення від збитків, пов'язаних з пожежними лихами. Страхування від вогню, здійснюване приватними акціонерними і взаємними товариствами, регулювалося правовими нормами у сфері страхування, які затверджувалися для кожної організації окремо в індивідуальному порядку. Менш розповсюдженим за кількістю укладених страхових договорів можна вважати транспортне страхування суден і вантажів, яке було започатковано шляхом становлення морського страхування. Майнове страхування було динамічним інститутом. В кінці XIX століття страхові товариства стали проводити якісно-нові форми страхування, зокрема страхування вантажів, що перевозяться по суші і цінностей, що пересилаються поштою; страхування скла від зламу; страхування від крадіжок зі зломом; страхування деліктних зобов'язань; страхування збитків власників моторних екіпажів. Нормативно-правовою базою даних видів майнового страхування були численні полісні умови і правила окремих страхових товариств.

В той же час, появі та повномасштабному розвитку страхування на українських територіях у складі Російської імперії перешкождала відсутність розвиненої правосвідомості і безвідповідального ставлення основної маси селянського населення до права в цілому, а також надзвичайно низький рівень їх правосвідомості. Писане право (наприклад, в частині страхування) з давніх часів представляло собою головним чином, норми адміністративного впливу, а тому переважна частина селянського населення продовжувала жити відповідно до своїх звичаїв, причому, право у них асоціювалося лише із «правом судити» волосним судом, що складався, до речі, з суддів, які не були юристами, а вважалися звичайними вихідцями.

У підрозділі 3.2 «Особливості правового регулювання особистого страхування» зазначено, що система особистого страхування склалася на українських територіях значно пізніше, ніж в інших державах чи губерніях у досліджуваній період. Перше акціонерне товариство зі страхування життя під назвою «Російське товариство для страхування довічних і інших термінових доходів та грошових капіталів» було організовано лише у другій половині XIX століття, а сам розвиток особистого страхування відбувався повільними темпами, хоча й з другої половини XIX ст. відзначається поява нових товариств. В сфері особистого страхування здійснювалися такі види операцій як: страхування життя; страхування на дожиття; змішане страхування; страхування від нещасних випадків. Крім того, в залежності від способу здійснення страхових виплат виділяли власне страхування на дожиття, при якому страхова сума виплачувалася одноразово і страхування рент, при якому страхове товариство виплачувало довічний або тимчасовий дохід – ренту. Страхування від нещасних випадків проводилося в двох формах: індивідуальне і колективне страхування.

Першочергово, особисте страхування здійснювалося тільки силами приватного капіталу, але із 1905 року було засновано страхування доходів і

капіталів за допомогою державних ощадних кас. Формування системи державного особистого страхування дозволило зробити дану галузь страхування більш доступною для населення, а також надало в розпорядження уряду додаткові капітали за рахунок доходів від операцій, що проводяться. Незважаючи на різноманітність видів і форм особистого страхування, можна виділити деякі загальні риси, властиві будь-якому договору особистого страхування, зокрема, умови, що стосуються форми договору, порядку його укладення, набуття чинності, виконання та зміни, а також способів забезпечення, були єдиними в практиці усіх страхових компаній.

У підрозділі 3.3. «Соціально-економічні та правові засади становлення соціального страхування» зазначено, що досить тривалий термін право на отримання соціальної виплати з боку держави мали лише чиновники різних відомств або особи, які отримали каліцтво внаслідок виконання обов'язків військової служби та їх сім'ї у разі їх смерті. Правом на отримання пенсії з емеритальної каси як єдиного державного джерела соціального забезпечення при Міністерстві юстиції, користувалися або самі учасники каси або члени їх родин, при цьому під словом «родина» малися на увазі тільки дружина і діти учасника каси. Система емеритальних пенсій дозволяла забезпечити досить високий рівень соціального захисту чиновникам різних відомств і членам їх сімей у разі залишення останніми служби за віком або за станом здоров'я. Що стосується забезпечення основної маси населення, то з боку держави соціальне забезпечення було відсутнім.

Значне зростання і розвиток промисловості, швидке збільшення числа робочих, створили положення, при якому уряд вже не міг не втручатися у сферу відносин фабрикантів і робочих. З того часу ми спостерігаємо цілий ряд швидко наступних один за одним заходів, спрямованих до регламентації фабричного ладу і до ослаблення найбільш шкідливих впливів промисловості на робоче населення: під тиском робітничого руху було створено фабричне законодавство; з'явилися закони про нічну працю малолітніх і ряд інших; держава була змушена втрутитися і в питання про забезпечення робочих на випадок хвороби, каліцтва, визнаючи професійний ризик і відповідальність за нього підприємців; виникли, перші закони про відповідальність підприємців при нещасних випадках.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексне теоретико-прикладне узагальнення й надано нове вирішення наукової проблематики у вітчизняній історії держави та права, що полягає в системному дослідженні історико-правових аспектів правового регулювання страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії. Доктринальне узагальнення одержаних результатів дисертаційної роботи надало змогу сформулювати такі важливі висновки:

1. Розкриваючи сутність становлення та розвитку нормативно-правових засад страхової діяльності доцільно розмежувати декілька етапів історико-

правового розвитку правового регулювання страхової діяльності на українських землях, зокрема: перший етап (до XVIII століття) – страхова справа організовувалась на основі абсолютної і безстрокової державної монополії, яка носила яскраво виражений фіскальний характер та ознаменувалась крахом принципу виключно державного страхування; другий етап (XVIII століття – друга половина XIX століття) – формування національного страхового ринку, поява приватних акціонерних компаній із наданням з боку держави монопольного становища переважній частині з них, а також певних дотацій та преференцій; третій етап (кінець XIX – перша половина XX століття) – зародження страхового ринку, що було пов'язано зміною державно-суспільного життя, зокрема скасування кріпосного права, заміна натурального господарства грошовим, розвитком капіталістичних відносин, що створювало передумови для виникнення нових акціонерних товариств без монопольних привілеїв, а також формування їх перших об'єднань.

2. Становлення та формування страхової справи здійснювалось за результатами створення підприємств, установ та організацій головна мета яких полягала у наданні взаємодопомоги у сфері торгівлі, причому засновниками виступали службові та посадові особи органів державної влади, уряду та інших відомств, які володіючи заходами адміністративно-державного впливу та примусу надавали власним новоствореним закладам дотації та монопольне становище на ринку надання страхових послуг обмежуючи діяльність міжнародних компаній.

3. В контексті визначення нормативно-правових засад страхової діяльності формувались окремі норми у сфері страхового законодавства, яке було представлено синтезом двох груп нормативно-правових актів, зокрема першу групу становили загальні законодавчі акти, що регулювали діяльність всіх страхових організацій, незалежно від характеру здійснюваних ними операцій; другу групу становили спеціальні акти, які представляли собою законодавчі або адміністративні акти, під назвою «Положення», «Статути» й регулювали діяльність окремих страхових підприємств або певну галузь страхування, крім законодавчих актів, в зазначений період, важливу роль в правовому регулюванні страхових відносин відігравали й інші джерела позитивного права – судова практика, звичаєве право, право іноземних держав.

4. Правове становище страхових організацій розвивалося в контексті конкретної історичної епохи, а ті перетворення що відбувалися на тлі суспільно-державних реформ, безумовно, відбивалися і на порядку здійснення страхової діяльності. Економічна політика уряду характеризувалась суперечливим характером: з одного боку, уряд сприяв розвитку залізничного будівництва, створення важкої індустрії, зростання банків і тим самим розвитку капіталізму в промисловості, а з іншого неухильно і послідовно відстоювало систему державного контролю і управління, захищаючи інтереси дворянства, обмежував свободу підприємництва, консервував феодальні пережитки в селі. Головним завданням реформ в економіці було сприяння зміцненню економічної могутності самодержавного режиму, де на

думку влади, прискорений розвиток економіки можливо було забезпечити лише за рахунок інтенсивного використання державного господарства і державного втручання в економіку як наслідок учасники страхової діяльності були позбавлені диспозитивного елементу правового регулювання суспільних відносин й діяли за імперативними державними приписами.

5. Характеризуючи становище страхових установ можна виокремити такі тенденції щодо їх правового статусу, зокрема: існувала система страхових установ в особі страхових акціонерних товариств, земських страхових установ і товариств взаємного страхування, які надавали послуги виключно учасникам такого товариства. Всі страхові організації засновувалися в концесійному порядку, їх статuti, що визначали правове становище страховиків, повинні були бути затверджені в Міністерстві внутрішніх справ. Були відзначені постійні спроби держави взяти під свій контроль діяльність страхових установ, а особливо їх фінансові аспекти діяльності, натомість існування страхового ринку в Російській імперії було вигідно для держави: з одного боку, вона була позбавлена тягара відшкодування ряду збитків, з іншого боку, численні державні мита і податки, якими обкладалися страхові товариства, сприяли акумуляції капіталу в країні.

6. Аналіз окремих аспектів правового статусу страхових організацій, а також їх установчих документів, дозволяє виокремити такі їх ознаки: статuti різних страхових організацій займали важливе місце в системі правового регулювання страхових відносин і правового становища страховиків, а через наявність численної кількості прогалин, вони вважалися особливим джерелом правового регулювання у сфері страхування так як закріплювали окремі правові норми, яких на законодавчому рівні не існувало. Внаслідок чого було визначено й особливий порядок їх затвердження – Міністерством внутрішніх справ, що було здійснено з метою забезпечення та дотримання сумлінності у страхуванні і усунення шахрайства. Права і обов'язки учасників товариств, емісії акцій акціонерних страхових товариств були багато в чому схожі з правами і обов'язками суб'єктів торгівельної діяльності, однак особливими правами і обов'язками, притаманними виключно акціонерним страховим товариствам, були зобов'язання щодо необхідності погодження рішення про створення страхової організації у Міністерстві внутрішніх справ, обмеження розмірів виплати акціонерами дивідендів до моменту накопичення фонду резервного капіталу, особливі умови зберігання основного капіталу тощо, що на думку влади, було необхідно задля зміцнення становища акціонерних страхових товариств на ринку і збільшення гарантій для страхувальників.

7. Комплексний аналіз організаційно-правових засад становлення та реалізації нагляду у сфері здійснення страхування, засвідчив, що лише кінець XIX століття відзначається високими темпами розвитку страхової справи, що й стало наслідком більш ретельного, з боку влади регулювання страхових питань. Законодавча діяльність з цією метою здійснювалася за двома основними напрямками: по-перше, усунення всіх умов, що перешкоджають розвитку страхової

справи; а, по-друге, забезпечення населення від тих неминучих ризиків, які супроводжували страхування. Другий напрямок призвів в кінцевому підсумку до формування наглядового законодавства в сфері страхування. Активне втручання держави в страхову справу, виражене введенням державного нагляду, було пов'язано з необхідністю створення охоронних функцій для реалізації основного напрямку економічної політики держави – сприяти капіталістичному розвитку країни. Таким чином, появі системи державного нагляду за страховою справою сприяло збільшення обсягів операцій, а також значне зростання страхових капіталів, в зв'язку з чим виникла потреба забезпечити стабільність у сфері страхування та захистити інтересів учасників страхового ринку. Крім того, виникнення страхового нагляду було викликано необхідністю вирішення загальнодержавної задачі по формуванню капіталістичної економіки, в якій страхування було обов'язковою галуззю.

8. Основним законодавчим актом у сфері державного нагляду над страховою справою в Російській імперії було затверджене імператором «Положення про нагляд за діяльністю страхових установ та товариств» від 06 червня 1894 року. Здійснення нагляду за губернським взаємним страхуванням, приватним акціонерним і взаємним страхуванням відносилося до компетенції Міністерства внутрішніх справ, при господарському департаменті якого був створений Страховий комітет, що складався з представників Міністерства внутрішніх справ і фінансів. Фінансування страхового комітету відбувалося за рахунок спеціального збору з загальної суми страхових премій на користь скарбниці. Сутність страхового нагляду полягала у встановленні урядом певних норм для страхових товариств, що стосуються забезпечення їх окремих операцій та функціонування взагалі.

9. Основною формою державного контролю було проведення ревізій діяльності страхових установ і товариств, які полягали у перевірці фінансових коштів товариства і способів їх розміщення, правильності відрахування товариством резервів страхових премій тощо. В рамках своєї компетенції Страховий комітет проводив нормотворчу роботу, зокрема, розробляв загальні полісні правила по різним видам страхування, встановлював правила відрахування резервів премій, попередньо розглядав статuti новостворених товариств та клопотав перед імператором про їх затвердження.

10. Серед страхових операцій, що здійснювалися в сфері майнового страхування, найбільшого поширення отримало страхування від вогню, що пояснюється підвищеною пожежною небезпекою будівель розгляданого періоду. Страхування від вогню проводилося в формі взаємного земського страхування і представляло собою обов'язкове та добровільне державне страхування, а також було представлено у вигляді добровільного приватного страхування. Законодавчим актом, що регулював взаємне земське страхування, стало Положення про взаємне земське страхування 1864 року, причому варто зауважити, що основним призначенням інституту земського взаємного страхування від вогню було забезпечення сільського населення від збитків, пов'язаних з пожежними лихами. Страхування від вогню, здійснюване приватними акціонерними і

взаємними товариствами, регулювалося правовими нормами у сфері страхування, які затверджувалися для кожної організації окремо в індивідуальному порядку. Менш розповсюдженим за кількістю укладених страхових договорів можна вважати транспортне страхування суден і вантажів, яке було започатковано шляхом становлення морського страхування. Майнове страхування було динамічним інститутом. В кінці XIX століття страхові товариства стали проводити якісно-нові форми страхування, зокрема страхування вантажів, що перевозяться по суші і цінностей, що пересилаються поштою; страхування скла від зламу; страхування від крадіжок зі зломом; страхування деліктних зобов'язань; страхування збитків власників моторних екіпажів. Нормативно-правовою базою даних видів майнового страхування були численні полісні умови і правила окремих страхових товариств.

11. В той же час, появі та повномасштабному розвитку страхування в Російській імперії перешкоджала відсутність розвиненої правосвідомості і безвідповідального ставлення основної маси селянського населення до права в цілому, а також надзвичайно низький рівень їх правосвідомості. Писане право (наприклад, в частині страхування) з давніх часів представляло собою головним чином, норми адміністративного впливу, а тому переважна частина селянського населення продовжувала жити відповідно до своїх звичаїв, причому, право у них асоціювалося лише із «правом судити» волосним судом, що складався, до речі, з суддів, які не були юристами, а вважалися звичайними вихідцями.

12. Концептуальний аналіз нормативно-правових засад страхування майна та майнових прав, в рамках досліджуваного механізму правового регулювання, дозволяє всі законодавчі акти розділити на три основні групи: нормативно-правові акти, які регулювали діяльність підприємництва взагалі; нормативні акти певної організації, незалежно від характеру здійснюваних нею операцій; законодавчі і адміністративні акти (положення, статuti, які містять в собі норми, що регламентували діяльність тільки окремої категорії страхових підприємств і тільки для певної галузі страхування). Всі установчі документи страхових товариств мали особливість в тому, що поряд з постановами, що регламентували діяльність товариства як юридичної особи, статuti також містили правила, що стосуються договірних відносин установи з їх страхувальниками, які і складали предмет полісних правил. Відтак, закріплювалося, що на страхування не приймаються: контракти, зобов'язання, документи, векселі та інші цінні і кредитні папери; золото, срібло в монетах і злитках, банківські асигнації, ломбардні квитки, і інші державні облігації; земля, на якій розташовано застраховане майно; коштовне каміння, медалі антикварні речі, порох та інші горючі речовини тощо.

13. Система особистого страхування склалася на українських територіях значно пізніше, ніж в інших державах чи губерніях у досліджуваний період. Перше акціонерне товариство зі страхування життя під назвою «Російське товариство для страхування довічних і інших термінових доходів та грошових капіталів» було організовано лише у другій половині XIX століття, а сам розвиток

особистого страхування відбувався повільними темпами, хоча й з другої половини XIX ст. відзначається поява нових товариств. В сфері особистого страхування здійснювалися такі види операцій як: страхування життя; страхування на дожиття; змішане страхування; страхування від нещасних випадків. Крім того, в залежності від способу здійснення страхових виплат виділяли власне страхування на дожиття, при якому страхова сума виплачувалася одноразово і страхування рент, при якому страхове товариство виплачувало довічний або тимчасовий дохід – ренту. Страхування від нещасних випадків проводилося в двох формах: індивідуальне і колективне страхування.

Першочергово, особисте страхування здійснювалося тільки силами приватного капіталу, але із 1905 року було засновано страхування доходів і капіталів за допомогою державних ощадних кас. Формування системи державного особистого страхування дозволило зробити дану галузь страхування більш доступною для населення, а також надало в розпорядження уряду додаткові капітали за рахунок доходів від операцій, що проводяться. Незважаючи на різноманітність видів і форм особистого страхування, можна виділити деякі загальні риси, властиві будь-якому договору особистого страхування, зокрема, умови, що стосуються форми договору, порядку його укладення, набуття чинності, виконання та зміни, а також способів забезпечення, були єдиними в практиці усіх страхових компаній.

14. Соціально-економічні та правові засади становлення соціального страхування засвідчили, що досить тривалий термін право на отримання соціальної виплати з боку держави мали лише чиновники різних відомств або особи, які отримали каліцтво внаслідок виконання обов'язків військової служби та їх сім'ї у разі їх смерті. Правом на отримання пенсії з емеритальної каси як єдиного державного джерела соціального забезпечення при Міністерстві юстиції, користувалися або самі учасники каси або члени їх родин, при цьому під словом «родина» малися на увазі тільки дружина і діти учасника каси. Система емеритальних пенсій дозволяла забезпечити досить високий рівень соціального захисту чиновників різних відомств і членів їх сімей у разі залишення останніми служби за віком або за станом здоров'я. Що стосується забезпечення основної маси населення, то з боку держави соціальне забезпечення було відсутнім.

Зі скасуванням кріпосного права різко посилилася експлуатація робітничого класу, збільшилася небезпека для здоров'я і життя робочих. Невтручання держави в регулювання питань забезпечення робочих призводило до того, що різко загострювалися наслідки настання різних видів соціального ризику – ризику втрати заробітку внаслідок безробіття, каліцтва, одержаного на виробництві, інвалідності, втрати годувальника. Право на отримання соціальної виплати з боку держави мало лише вузьке коло осіб – в основному чиновники різних відомств або особи, що мали особливі заслуги перед державою. Приватна благодійність і благодійні установи не могли надати достатнього забезпечення всім нужденним, організація здійснення взаємовиплати була розвинена слабо. Допомога, яка

надається працівникам з штрафних капіталів, не мала істотного значення. Зростання робітничого руху, який створював загрозу стабільності державного ладу, викликав нагальну необхідність законодавчого регулювання деяких питань, що стосуються становища робітничого класу. До них належали і питання забезпечення робочих медичною допомогою, а також виплатами і пенсіями у разі непрацездатності, яка виникла в результаті хвороби або каліцтва одержаного на виробництві, у разі інвалідності і втрати годувальника тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Пономаренко П. О. Організаційно-правові засади становлення страхової діяльності: ретроспективний аналіз (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. Том 2. С. 29–34.
2. Пономаренко П. О. Організаційно-правові засади становлення нагляду у сфері страхування (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії) *Правові новели*. 2020. № 12. Том 2. С. 42–46.
3. Пономаренко П. О. Нормативно-правові засади страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії. *Право і суспільство*. 2020. № 3. Том 2. С. 61–66.
4. Пономаренко П. О. Нормативно-правове забезпечення страхування майна та майнових прав на українських землях у складі Російської імперії. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). Том 2. С. 53–59.
5. Пономаренко П. А. Сравнительно-правовой анализ содержания понятия «страхование» (на материалах украинских губерний в составе Российской империи). *Экономика и право Казахстана*. 2020. № 02 (548). С. 19-24.
6. Пономаренко П. О. До питання щодо визначення етимологічного змісту страхування (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 17–18 січня 2020 р. Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 13–16.
7. Пономаренко П. О. Організаційно-правові засади становлення правового статусу страхових організацій (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 14–15 лютого 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 12–15.
8. Пономаренко П. О. Система органів та установ у сфері здійснення страхової діяльності (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 6–7 березня 2020 р. Харків : ГО «Східноукраїнська наукова юридична організація», 2020. С. 11–14.

9. Пономаренко П. О. Особливості статутної діяльності страхових організацій (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р. Запоріжжя : Запорізька міська Громадська організація «Істина», 2020. С. 38–41.

10. Пономаренко П. О. Концептуальні аспекти страхової діяльності на українських територіях у складі Російської імперії. *Legal, Economic Science and Praxis: Journal of Law and Social Sciences*. ICSR-I. 2020. P. 37-40.

АНОТАЦІЯ

Пономаренко П. О. Правове регулювання страхової діяльності на українських землях у складі Російської імперії: історико-правове дослідження. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2021.

У вказаному дисертаційному досліджено всебічно розглянуто становлення та трансформацію особливостей правового регулювання страхової діяльності в період знаходження українських територій у складі Російської імперії. Всебічно охарактеризовано становлення та еволюцію правового статусу страхових організацій, засади її функціонування, а також нормативно-правові засади страхової діяльності. Визначено специфіку становлення та організаційно-правових засад нагляду у сфері страхової діяльності, а також системи органів та установ.

Ключові слова: страхування, органи державного страхування, українські території у складі Російської імперії, державне управління, страхова діяльність, страхові компанії.

АННОТАЦИЯ

Пономаренко П. А. Правовое регулирование страховой деятельности на украинских землях в составе Российской империи: историко-правовое исследование. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 «Теория и история государства и права, история политических и правовых учений» (081 – Право). Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2021.

В указанном диссертационном исследованы всесторонне рассмотрено становление и трансформацию особенностей правового регулирования страховой

деятельности в период нахождения украинских территорий в составе Российской империи. Всесторонне охарактеризованы становление и эволюция правового статуса страховых организаций, принципы их функционирования, а также нормативно-правовые основы страховой деятельности. Определена специфика становления и организационно-правовых основ надзора в сфере страховой деятельности, а также системы органов и учреждений.

На основании комплексного историко-правового исследования доказано, что правовое регулирование страховой деятельности осуществлялось как ключевой элемент государственно-финансового управления в форме государственного надзора путем проведения проверок и ревизий предприятий, учреждений и организаций, осуществляющих страховую деятельность и застрахованных лиц, а также в форме индикативного регулирования страховой деятельности.

Автором констатировано то, что ключевыми критериями избрания императивного и диспозитивного метода государственного регулирования отношений в сфере страховой деятельности определялось: происхождение страхового учреждения, которое при наличии иностранного элемента подлежало жесткому административному регулированию и характеризовалась упрощенным порядком ликвидации и организационно-правовая форма – акционерное общество, общество взаимного или земского страхования.

Ключевые слова: страхование, органы государственного страхования, украинские территории в составе Российской империи, государственное управление, страховая деятельность, страховые компании.

SUMMARY

Ponomarenko P. O. Legal regulation of insurance activities in the Ukrainian lands as part of the Russian Empire: a historical and legal research.

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Scholars. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2021.

In this dissertation, the formation and transformation of the features of legal regulation of insurance activities during the period when Ukrainian territories are part of the Russian Empire are comprehensively examined. The formation and evolution of the legal status of insurance organizations, the principles of their functioning, as well as the regulatory framework of insurance activities are comprehensively characterized. The specifics of the formation and organizational and legal foundations of supervision in the field of insurance activities, as well as the system of bodies and institutions have been determined.

On the basis of a comprehensive historical and legal study, it was proved that the legal regulation of insurance activities was carried out as a key element of public and financial management in the form of state supervision by conducting inspections and

audits of enterprises, institutions and organizations carrying out insurance activities and insured persons, as well as in the form of indicative regulation insurance activities.

The author stated that the key criteria for choosing an imperative and dispositive method of state regulation of relations in the field of insurance activities were determined: the origin of an insurance institution, which, in the presence of a foreign element, was subject to strict administrative regulation and was characterized by a simplified liquidation procedure and organizational and legal form joint-stock company, mutual or insurance.

Keywords: insurance, state insurance bodies, Ukrainian territories within the Russian Empire, public administration, insurance activities, insurance companies.

Підписано до друку _____

Формат паперу 60x84 1/16. Папір для множних апаратів

Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,1

Тираж 100 прим.

Надруковано у копі-центрі «Panda-Print»

(ФО-П Панарін В.С.)

61050, м. Харків, м. Фейєрбаха, 11-б